પૂરક વાચન

1. ગોવિન્દના ગુણ ગાશું

મીરાંબાઈ
16મું શતક

મીરાંબાઈનો જન્મ રાજસ્થાનમાં આવેલા મેડતા ગામના રાજપરિવારમાં થયો હતો. તેમણે શ્રીકૃષ્ણને જ પોતાનું સર્વસ્વ ગણીને રાજવૈભવ તજી સાધ્વી જેવું જીવન સ્વીકાર્યું હતું. તેમનાં પદોમાં કૃષ્ણભક્તિ કેન્દ્રસ્થાને રહી છે. સૈકાઓ પછી પણ તેમની કવિતા આજે એટલા જ ભાવ-ભક્તિથી વંચાય-ગવાય છે. તેમનાં પદોમાં દાસત્વ, ભક્તિ, ઝંખના, ઉત્કટ તાલાવેલી વગેરે અનુભવાય છે.

આ પદમાં મીરાંબાઈ ગોવિન્દના ગુણ ગાય છે. શ્રીકૃષ્ણની પ્રેમભક્તિ ખાતર તે બધી સજા સહજરૂપે સ્વીકારી લે છે. ભક્તિમાં દૃઢતા કેટલી જરૂરી છે તેની અહીં પ્રતીતિ થાય છે.

પ્યારા ગોવિન્દના ગુણ ગાશું
રાણાજી, અમે પ્યારા ગોવિન્દના ગુણ ગાશું.
ચરણામૃતનો નિયમ હમારે;
નિત્ય ઊઠી મંદિર જાશું. રાણાજી...
રાણોજી રૂઠશે તો રાજ તજાવશે;
પ્રભુજી રૂઠે રે મરી જાશું. રાણાજી...
વિખના પ્યાલા રાણાજીએ મોકલ્યા;
ચરણામૃત કરી લેશું. રાણાજી...
રામના નામનું જહાજ બનાવશું;
તેમાં બેસીને તરી જાશું. રાણાજી...
બાઈ મીરાં કે પ્રભુ ગિરિધરના ગુણ;
ચરણકમળ પર વારી જાશું. રાણાજી...

- *'મીરાંનાં પદો'માંથી*

ટિપ્પણ

ગોવિન્દ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન **ચરણામૃત** દેવ કે સંતના પગ ધોવામાં વપરાયેલું પાણી એ જ અમૃત **રૂઠશે** કોપશે, ખિજાશે **વિખના** વિષના, ઝેરના **ગિરિધર** શ્રીકૃષ્ણ; ગિરિ (ગોવર્ધન પર્વત) ધારણ કરનાર **ચરણકમળ** ચરણ (પગ) રૂપી કમળ; કમળ જેવાં ચરણ - પગ

2. ફાટેલી નોટ

ડૉ. જગદીશ ત્રિવેદી

જન્મ : 12-10-1967

ડૉ. જગદીશ લાભશંકર ત્રિવેદીનો જન્મ વઢવાણ ગામમાં થયો હતો. તેઓ હાસ્યકલાકાર અને હાસ્યલેખક છે. દૈનિકપત્રોમાં કટાર લેખન કરે છે. 'સાત સફળ એકાંકી' અને 'માણસકંપ' એકાંકીસંગ્રહો તથા 'રમૂજની રેલગાડી', 'ગમ્મતગુલાલ' અને 'હાસ્યની હૉસ્પિટલ' તેમનાં હાસ્યરસનાં પુસ્તકો છે. 'રમૂજની રેલગાડી' સંગ્રહને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું 'જ્યોતીન્દ્ર દવે' પારિતોષિક મળેલ છે

આ પાઠમાં લેખકે પોતાની પાસે આવી ગયેલી પાંચ રૂપિયાની ફાટેલી નોટ અને એને વટાવવાના વિવિધ પ્રયાસોની હાસ્યસભર શૈલીમાં રજૂઆત કરી છે. રિક્ષાચાલકે આપેલી ફાટેલી નોટ વિવિધ વ્યક્તિઓ પાસે વટાવવાના નિષ્ફળ પ્રયાસોનો દૃશ્યાત્મક ચિતાર અહીં આપ્યો છે. લેખક અંતે એક ભિક્ષુકને આ ફાટેલી નોટ પધરાવી મુક્તિનો અનુભવ કરે છે.

ઓખાથી આવતો અને મુંબઈ જતો સૌરાષ્ટ્ર મેલ સુરેન્દ્રનગરથી રાત્રે પોણા આઠ વાગ્યે ઊપડે છે. આ ટ્રેનમાં મુંબઈ જવા માટે હું રિક્ષામાં બેસીને રવાના થયો. રસ્તામાં આવતું ફાટક બંધ હોવાથી સ્ટેશન પહોંચ્યો, ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. મારો અનુભવ છે કે મારે જે દિવસે બહારગામ જવાનું હોય ત્યારે ટ્રેન સમયસર આવી જતી હોય છે. વળી, જે દિવસે ખિસ્સામાં ટિકિટ ન હોય ત્યારે ચેકિંગવાળા અવશ્ય આવતા હોય છે.

મેં રિક્ષાચાલકને ઉતાવળથી વીસની નોટ આપી અને ગભરાયેલા અવાજે પાંચ રૂપિયા ઝડપથી પાછા આપવા જણાવ્યું. રિક્ષાચાલકે આમ મને ઘાંઘો થયેલો જાણી, લાગ જોઈને સોગઠી મારી. એની પાસે લાંબા સમયથી હશે એવી પાંચ રૂપિયાની ફાટેલી નોટ મને પધરાવી દીધી. મેં નોટ સામે જોયા વગર માત્ર ગાડી સામે જોઈને ચાલુ ટ્રેને મારા ડબ્બામાં વિજયપ્રવેશ કર્યો.

મારા નામથી આરક્ષિત બર્થ ઉપર હું બેઠો. પછી મેં હાથમાં રહેલી નોટ સામે જોયું, તો મારા ચહેરા ઉપર ગાડી મળી ગયાનો આનંદ હતો, તેના સ્થાને ફાટેલી નોટ આવી ગયાનો આઘાત છવાઈ ગયો, માથાભારે ભાડૂત ભટકાઈ ગયા પછી જે ચિંતા મકાનમાલિકને થાય અથવા કોઈ પણ જાતની લાયકાત વગરનો પુત્ર ઉંમરલાયક થાય, પછી જે ચિંતા પિતાને થાય તેવા પ્રકારની ચિંતા મને થવા લાગી અને હું વહેલામાં વહેલી તકે ફાટેલી નોટ વટાવી નાખવાની વેતરણમાં પડ્યો.

લખતર સ્ટેશનથી બુટપૉલિશવાળો મારા ડબ્બામાં ચડ્યો, એક વાર અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ અબ્રાહમ લિંકન

પોતાના બૂટને જાતે પૉલિશ કરતા હતા, આ જોઈને તેમના સેક્રેટરીએ પૂછ્યું કે તમે તમારા બૂટને પૉલિશ કરો છો ? ત્યારે રમૂજી સ્વભાવના લિંકન બોલ્યા કે તમે બીજાના બૂટને પૉલિશ કરો છો ?

હું લિંકન જેટલો મહાન નથી છતાં મારા બૂટને જાતે પૉલિશ કરું છું. હજુ કલાક પહેલાં જ બૂટ પૉલિશ કર્યા હતા છતાં ફરીથી આપ્યા. બૂટ સાથે સૂચના પણ આપી કે મોઢું દેખાય તેવા ચકચકિત થવા જોઈએ, પૉલિશવાળાએ કહ્યું કે સાહેબ, તમારા મોઢામાં ખાસ કશું જોવા જેવું નથી. છતાં મોઢું જોવું જ હોય તો રેલવેએ અરીસા રાખ્યા છે. બૂટમાં મોઢું દેખાશે નહિ, માટે તમે કહો તો પૉલિશ કરું. મારે ફાટેલી નોટ વટાવવી હતી, એટલે હું ગમ ખાઈ ગયો, એ પૉલિશ કરી રહ્યો એટલે મેં પેલી ખાસ નોટ આપી, એણે નોટ હાથમાં લઈને તરત જ પાછી આપતાં કહ્યું કે સાહેબ, આ નોટ ફાટેલી છે, બીજી આપો ! મારું હૃદય ધબકારો ચૂકી ગયું અને મારે પાંચનો સિક્કો આપવો પડ્યો.

મારા માટે દુકાળમાં અધિકમાસ જેવું થયું. વિરમગામથી ચણાની દાળવાળો પ્રગટ થયો, હું કાયમ ઘેરથી જમીને નીકળું પછી મુંબઈ સુધી કશું ખાતો નથી, છતાં દસ રૂપિયાની દાળનો ઑર્ડર આપ્યો. એણે દાળમાં ડુંગળી, ટમેટાં, કોથમીર, મસાલો, લીંબુનો રસ વગેરે નાખીને છાપાની પસ્તીમાં આપી, સાથે પૂંઠાની ચમચી પણ આપી, મેં ખિસ્સામાંથી એક નવી પાંચની નોટ કાઢી, ત્યાર બાદ તેમાં ફાટેલી પાંચની નોટ મૂકીને દસ રૂપિયા આપ્યા, દાળવાળાએ લીંબુનો રસ અને મસાલાવાળા હાથે નવી નોટ ખિસ્સામાં મૂકી અને ફાટેલી નોટને બંને બાજુ ફેરવીને પાછી આપતાં બોલ્યો :

બૉસ, બીજી નોટ આપો.

મેં કહ્યું : કેમ ભાઈ, આ નોટ સાચી નથી ?

એણે કહ્યું કે, ''સાચી છે પણ સાજી નથી, ફાટેલી છે.''

''મેં લીધી ત્યારે ફાટેલી જ હતી !'' મેં નિરર્થક દલીલ કરી.

''તમારે ન લેવી જોઈએ, ધંધાનો ટાઇમ ખરાબ કરો મા, બીજી નોટ આપો'' : એણે ખિજાઈને કહ્યું.

અંતે મારે બીજી નોટ આપવી પડી, ગાડી આગળ વધતી જતી હતી, તેમ મારી ચિંતા પણ વધતી જતી હતી. રાત્રે સવા દસ વાગ્યે અમદાવાદ આવ્યું. જોકે અમદાવાદ તો જ્યાં હતું ત્યાં જ હતું, અમારી ટ્રેન અમદાવાદ આવી હતી. કાલુપુર રેલવે-સ્ટેશને ઘણા સ્ટોલ છે, પૈડાંવાળા ફરતા સ્ટોલ અને ફેરિયા પણ પુષ્કળ છે, મેં પ્લેટફૉર્મ ઉપર ઊતરીને કોઈ ચશ્માંવાળા વેપારીને શોધવા માટે ચશ્માં ચડાવ્યાં. જો સાચા હૃદયથી શોધખોળ આદરો તો સફળતા મળે જ છે, મને પ્લેટફૉર્મના છેડે ભજિયાંની લારીવાળો ચશ્માંધારી મળી ગયો, એના ચશ્માંના કાચ સોડાની બાટલીના તળિયા જેવા જાડા હતા. બંને કાચની મધ્યમાં જોવા મળતી એની આંખો જે કદની હતી, એના કરતાં ઘણી નાની દેખાતી હતી, આ ત્રીજો ઘા ખાલી નહિ જાય, એવી આશાથી મેં પાંચ રૂપિયાનાં ભજિયાં જોખાવ્યાં.

એણે વારંવાર તળવાથી પીળામાંથી મરૂન થઈ ગયેલાં ભજિયાં સાથે વાસી ભજિયાંને પાણીમાં ઓગાળીને બનાવેલી ચટણી પણ આપી. મેં બોજ બની ગયેલી ફાટેલી નોટને બે વખત વાળીને આપી, એણે નોટની બંને સળ ખોલી એક જ નોટને બે હાથથી પકડી અને ચશ્માંના કાચને અડી જાય એટલી નજીકથી જોઈને ફેંસલો સંભળાવ્યો કે કાકા, આ નોટ નહિ ચાલે.

આ રીતે મેં આણંદમાં દૂધ પીધું, વડોદરાનો ચેવડો ખાધો, સુરતમાં ઘારીનો ટેસ્ટ કર્યો, કાયમ અમદાવાદથી મેલ ઊપડે એટલે ઊંઘી જનારો પ્રવાસી એ દિવસે રાતના અઢી વાગ્યા છતાં જાગતો હતો. બોર્ડની પરીક્ષામાં વારંવાર નાપાસ થતો ઠોઠ નિશાળિયો જેમ છેલ્લી વખત પરીક્ષા આપવાનું નક્કી કરે, તેમ મેં ફાટેલી નોટનો અંતિમ પ્રયોગ વલસાડનાં ચીકુ વેચતી બાઈ ઉપર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.

મેં રાત્રે ચાર વાગે દસ રૂપિયાનાં ચીકુ લીધાં, એણે કાગળની હોડી જેવા પડીકામાં સાત ચીકુ આપ્યાં, મેં એને પાંચ રૂપિયાનો સિક્કો અને પેલી નોટ આપી, ચીકુવાળી અડધી ઊંઘમાં હતી, છતાં ફાટેલી નોટ જોઈને બોલી કે યહ નહીં ચલેગી, દુસરી નોટ દીજિયે. પાંચ રૂપિયા માટે લાખ રૂપિયાનો માણસ જૂઠું બોલ્યો કે મારી પાસે દસ રૂપિયા જ છે. એટલે એણે કાગળની હોડીમાંથી ચાર ચીકુ પાછાં લઈ લીધાં. મને ત્રણ ચીકુ અને મારી ફાટેલી નોટ આપીને ચાલતી થઈ ગઈ. સામા છેડે ઊભેલો બૅટ્સમેન પોતાના સાથી ખેલાડીને આઉટ થઈને જતો જોઈ રહે, એમ હું ઓશિયાળા મોઢે પેલી ચીકુવાળી બાઈની પીઠ સામે જોઈ રહ્યો.

વલસાડથી ટ્રેન ઊપડ્યા પછી મેં કાગળ અને પેન લઈને હિસાબ કર્યો, ત્યારે ખબર પડી કે ખોટા પાંચ રૂપિયા ચલાવવામાં સાચા પંચાવન રૂપિયા વપરાઈ ગયા, છતાં ખોટા પાંચ રૂપિયા તો ઘરજમાઈ જ હતા. મેં પંચાવન રૂપિયા બગાડ્યા, બહારનું ખાવાની ટેવ ન હોવા છતાં આચરકૂચર ઝાપટીને પેટ બગાડ્યું. આખી રાત જાગીને ઊંઘ બગાડી. કાલે સવારે મુંબઈ પહોંચીને ફાટેલી નોટ ભિખારીને આપી દેવી તેવું નક્કી કરીને હું પરોઢિયે પાંચ વાગે આડાપડખે થયો.

હું સવારે પોણા આઠ વાગ્યે મુંબઈ સેન્ટ્રલ રેલવે-સ્ટેશન ઊતર્યો, ત્યાં પ્લેટફૉર્મ ઉપર જ બંને હાથે ઠૂંઠો એક ભિક્ષુક બેઠો હતો, મેં પનોતી જેવી પાંચની નોટ એના પાથરણામાં મૂકી ચાલતી પકડી હું મુક્તિનો આનંદ માણું તે પહેલાં પાછળથી અવાજ આવ્યો કે શેઠ, યહ ફટી નોટ નહીં ચલેગી.

મારું દાન સ્વીકારવાની ભિક્ષુક ના પાડે તે જોઈને જો મુંબઈનું પ્લેટફૉર્મ મારગ આપે તો જીવતા સમાઈ જવાની ઇચ્છા થઈ. ભિક્ષુકના કપાયેલા હાથ અને આંખોમાં ડોકાતી લાચારી જોઈને મારે ફાટેલી નોટ પાછી લઈને નવી નોટ આપવી પડી.

આમ, કુલ સાઠ રૂપિયા નાહક વપરાઈ ગયા, જેથી મેં રેલવે-સ્ટેશનથી હોટલ સુધી ચાલીને જવાનું નક્કી કર્યું જેથી ટેક્ષીભાડાના વીસ રૂપિયા બચાવી શકાય. મેં મનોમન માન્યું કે હું મૉર્નિંગવૉકમાં નીકળ્યો છું, હું બૉમ્બે સેન્ટ્રલથી પ્રાર્થનાસમાજ જતો હતો, ત્યાં રસ્તામાં ફૂટપાથ ઉપર એક નાનકડું મંદિર આવ્યું. મંદિર જોઈને મારા મનમાં ટ્યૂબલાઇટ થઈ. મેં તરત જ પેલી ફાટેલી નોટ ખિસ્સામાંથી કાઢી અને કોઈ જોતું નથી, એની ખાતરી કરીને મંદિરમાં પધરાવીને પછી એકદમ ચાલતી પકડી.

ત્યારે બાજુની દુકાનમાં ગીત વાગતું હતું કે જિસકા કોઈ નહીં ઉસકા તો ખુદા હૈ યારો...

ટિપ્પણ

ચેકિંગ તપાસવું **ઘાંઘો** ઉતાવળો **આરક્ષિત** અનામત **માથાભારે** મિજાજી, તુમાખીવાળું **ગમ ખાવો** ખામોશી રાખવી **ઓશિયાળા મોઢે** શરમિંદા મોઢે **સોગઠી મારવી** (અહીં) કામ સાધી લેવું

રૂઢિપ્રયોગ

આઘાત છવાઈ જવો દુઃખની તીવ્ર લાગણી થવી

વેતરણમાં પડવું જોઈતી ગોઠવણ કરવી

દુકાળમાં અધિકમાસ ખરાબ વખતમાં વળી વધારો થવો.

3. એક જ લક્ષ્ય

નાનાભાઈ ભટ્ટ

જન્મ : 1882, અવસાન : 1961

નાનાભાઈ ભટ્ટ ભાવનગરના વતની હતા. તેઓ 'દક્ષિણામૂર્તિ' - સંસ્થા ભાવનગરના સ્થાપક હતા. ગુજરાતના શિક્ષણક્ષેત્રમાં નવા-નવા પ્રયોગો કરનાર આદર્શ શિક્ષક અને એક પ્રખર શિક્ષણકાર હતા. તેમનાં લખાણોમાં સરળ અને સચોટપણે મૂલ્યબોધ પ્રગટે છે. 'મહાભારતનાં પાત્રો' તથા 'રામાયણનાં પાત્રો' તેમના કિશોરભોગ્ય ઉત્તમ ગ્રંથો છે.

આ દૃષ્ટાંતકથા દ્વારા લેખકની દૃષ્ટિએ આદર્શ વિદ્યાર્થી કેવો હોય તે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે. એકાગ્રતા તથા નિષ્ઠા એ ધ્યેયપ્રાપ્તિ માટે પરમ આવશ્યક ગુણો છે, તેવું પણ દૃષ્ટાંતકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે. મહાભારતમાંથી અર્જુનના વિદ્યાર્થીકાળના પ્રસંગને ગૂંથી અહીં મૂલ્યબોધ સરસ રીતે પ્રગટ કર્યો છે.

દ્રુપદના દરબારમાં અપમાન પામીને દ્રોણ ફરતા-ફરતા હસ્તિનાપુરમાં આવી ચડ્યા. હસ્તિનાપુરના એક કૂવા પાસે રાજકુમારો રમતા હતા. દ્રોણે અસ્ત્રવિદ્યાના પ્રભાવથી કૂવામાં પડેલો દડો બહાર કાઢી આપ્યો. કુમારે આ વાત ભીષ્મપિતામહને તથા મહારાજ ધૃતરાષ્ટ્રને જણાવી, એટલે તે બંનેએ વિચાર કરીને દ્રોણને રાજકુમારોના ગુરુ તરીકે સ્થાપ્યા.

આ જમાનામાં ગુરુની સેવા એ વિદ્યાર્થીજીવનનું એક આવશ્યક અંગ મનાતું. વિદ્યાર્થીઓ ગુરુકુળમાં રહે તે દરમિયાન આખાયે ગુરુકુળનાં નાનાંમોટાં તમામ કામો પોતે જ ઉપાડી લેતા; અને એ રીતે જીવનમાં સ્વાશ્રયની અણમૂલી તાલીમ પામતા. આશ્રમમાં નવો દાખલ થનાર વિદ્યાર્થી આશ્રમની ગાયોને ચારવા માટે જંગલમાં લઈ જતો, આશ્રમનાં વૃક્ષોને પાણી પાતો, ગુરુના હવિ માટે સમિધ માગી લાવતો; અને જીવનનાં આવાંતેવાં કાર્યોમાં પલોટાયા પછી જ રીતસરની વિદ્યા ભણવી શરૂ કરતો.

આમ, પાંડવોને તેમજ કૌરવોને ગુરુદ્રોણની સેવાની તાલીમ મળી.

કુમારોની પરીક્ષાનો વખત નજીક આવતો હતો. કુમારોએ દ્રોણાચાર્ય પાસેથી કેવી-કેવી વિદ્યાઓ મેળવી છે, તે હસ્તિનાપુરની સમગ્ર પ્રજા જુએ, એવો ભીષ્મનો મનોરથ હતો; અને તેટલા માટે એક આલેશાન મંડપ ઊભો કરી જનતાની સમક્ષ કુમારોની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર ચાલી રહ્યો હતો.

દરમિયાન દ્રોણાચાર્યે પોતાના સંતોષ અર્થે શિષ્યોની તપાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક વખત બધા અસ્ત્રશાળામાં વખતસર હાજર થયા, એટલે આચાર્યે અચાનક જાહેર કર્યું : ''આજે હું તમારી પરીક્ષા કરવાનો છું.''

રાજકુમારો તૈયાર થયા, અને પોતાનાં સાધનો લઈને બહાર મેદાનમાં આવ્યા. મેદાનમાં દૂર એક ઝાડ પર ધોળા રંગનું એક બનાવટી પક્ષી ગોઠવ્યું હતું અને લાલ રંગનાં બે રત્નોની તેની આંખો બનાવી હતી.

આચાર્યે કુમારોને જણાવ્યું : ''પેલા દૂરના ઝાડ પર મેં જે પક્ષી ગોઠવ્યું છે, તેની આંખોને તમારે વીંધવાની છે.''

કુમારો તૈયાર થયા; તેમની આંખો તૈયાર થઈ; તેમનાં ધનુષ્યો તૈયાર થયાં; તેમનાં તીરો તૈયાર થયાં.

આચાર્ય બોલ્યા : ''કુમાર યુધિષ્ઠિર ! પહેલો તમારો વારો. જુઓ, આ હું ઊભો છું. સામે ભૂરું આકાશ પડ્યું છે, પેલું રહ્યું ઝાડ, અને તેના પર પક્ષી છે; તમે આ સર્વને જુઓ છો ?''

યુધિષ્ઠિર ઊભા થયા, ધનુષ્યબાણ હાથમાં લીધાં અને પક્ષીની સામે નજર કરતાં બોલ્યા : ''ગુરુમહારાજ ! હું તમનેય જોઉં છું, ભૂરા આકાશનેય જોઉં છું, દૂરના ઝાડનેય દેખું છું અને ભાસપક્ષીનેય દેખું છું.''

યુધિષ્ઠિરના આ જવાબથી દ્રોણ ખિન્ન થયા અને બોલ્યા : ''તમે બેસી જાઓ.'' પછી વારો આવ્યો દુર્યોધનનો. ''દુર્યોધનકુમાર ! જુઓ. આ હું ઊભો છું, સામે ભૂરું આકાશ પડ્યું છે, પેલું ઝાડ રહ્યું અને તેના પર પક્ષી છે, તમે આ સર્વને જુઓ છો ?''

દુર્યોધને હાથમાં ધનુષ્યબાણ લેતાં જવાબ વાળ્યો : ''ગુરુદેવ, હું આ બધા ભાઈઓને દેખું છું, તમને દેખું છું, ભૂરા આકાશને દેખું છું, ઝાડને દેખું છું અને તેના પર રહેલા પક્ષીના શરીરનેય દેખું છું.''

દ્રોણે હાથ પછાડતાં કહ્યું : ''બેસી જાઓ.''

પછી ભીમસેન ઊભો થયો અને આચાર્યના પ્રશ્નના જવાબમાં બોલ્યો : ''ગુરુજી ! હું તમને સૌને દેખું છું. આકાશમાં મોટાં-મોટાં વાદળાં તરે છે તેમનેય દેખું છું, ઝાડનાં કોતરોમાં પેલો બિલાડો ફરે છે, તેનેય દેખું છું અને ઝાડ પર તમે ધોળું-ધોળું કંઈક ગોઠવ્યું છે, તેનેય દેખું છું.''

દ્રોણ નિરુત્તર થયા અને ભીમને બેસાડી દીધો. ગુરુ ઘણા કુમારો કને ફરી વળ્યા, પણ કોઈના ઉત્તરથી તેમને સંતોષ ન થયો.

એટલે છેવટે અર્જુન તરફ વળ્યા : ''બેટા અર્જુન ! હવે તારો વારો છે. તારા પર મારી સર્વ આશા છે. આ સૌને મારે પરાણે વિદ્યા શીખવવી પડે છે, ત્યારે તું તો વિદ્યાનો ભૂખ્યો થઈને રોજ મને શોધતો આવે છે. ઊઠ, તૈયાર થા. જો આ હું ઊભો છું, સામે ભૂરું આકાશ પડ્યું છે, દૂર પેલું ઝાડ છે અને તેના પર પક્ષી છે; તું આ સર્વને જુએ છે ?''

દ્રોણ હજી તો વાક્ય પૂરું કરે છે, ત્યાં અર્જુન બોલ્યો : ''ગુરુદેવ ! હું તમનેય દેખતો નથી, આકાશનેય દેખતો નથી, ઝાડનેય દેખતો નથી, માત્ર એક પક્ષીને દેખું છું. બાણ છોડવાની આજ્ઞા આપો.''

''બેટા અર્જુન !'' દ્રોણ બોલ્યા : ''અમને કોઈને દેખતો નથી ? એકલા પક્ષીને જ દેખે છે ?''

''મહારાજ ! હવે તો આખા પક્ષીનેય દેખતો નથી, માત્ર તેનું માથું જ દેખું છું.'' તરત જ અર્જુને જવાબ વાળ્યો. અને દ્રોણ કંઈ બોલવા જાય ત્યાં ફરી બોલી ઊઠ્યો : ''મહારાજ ! હવે તો આ પક્ષીનું માથુંયે નથી દેખતો, માત્ર બે રાતા તારા ઝગમગે છે, તેને જ દેખું છું.''

''બેટા ! એને જ વીંધ.''

દ્રોણના શબ્દો હોઠબહાર પડ્યા ન પડ્યા, ત્યાં તો અર્જુનનું બાણ સનનન કરતું છૂટ્યું અને પક્ષીની આંખમાં ચોંટ્યું.

''શાબાશ, બેટા શાબાશ ! તું મારો ખરો શિષ્ય છે. તારા પર હું પ્રસન્ન થયો છું. બેટા ! આ અસ્ત્રવિદ્યામાં મારો કોઈ શિષ્ય તારાથી ચડિયાતો નહિ થાય એવું મારું માનવું છે.''

દ્રોણાચાર્યે અર્જુનને બાથમાં લીધો અને તેનું માથું સૂંઘ્યું. ચારે ભાઈઓ અર્જુન ફરતા વીંટળાઈ વળ્યા, અને કૌરવો બધા એક ખૂણામાં એકઠા થઈને ગુસપુસ કરવા લાગ્યા.

(**'મહાભારતનાં પાત્રો'**માંથી)

ટિપ્પણ

હવિ યજ્ઞમાં હોમવાનું દ્રવ્ય **સમિધ** યજ્ઞનાં લાકડાં **પલોટાવું** કામકાજમાં જોડાઈ પાવરધા થવું **અસ્ત્રશાળા** હથિયારો રાખવાનું સ્થાન **ભાસપક્ષી** પક્ષીનો આભાસ થાય તેવું બનાવટી પક્ષી

4. પૂજ્ય મોટા

કલ્પેશ પટેલ

જન્મ : 3-9-1972

સાબરકાંઠા જિલ્લાના સોનાસણ ગામે જન્મેલા કલ્પેશ પ્રભુદાસ પટેલ વ્યવસાયે શિક્ષક છે. 'વાડ', 'મલાજો' જેવા વાર્તાસંગ્રહો, 'મહારથી કર્ણ', 'વિકર્ણ' અને 'ઘરવટો' જેવી નવલકથાઓ તેમણે આપી છે. 'શિખંડિની' અને 'સર !' તેમની લઘુનવલો છે, તો 'મામાનું ઘર' નામે જીવનચરિત્ર પણ તેમણે આપ્યું છે. તેમનાં પુસ્તકોને ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનાં પારિતોષિક મળેલ છે.

કોઈ વ્યક્તિના પૂરા જીવનનો વ્યવસ્થિત ગદ્યમાં ચિતાર તે જીવનચરિત્ર. જીવનચરિત્ર હકીકતલક્ષી સ્વરૂપ છે. અહીં આપવામાં આવેલા જીવનચરિત્રમાં લોકસંત પૂજ્ય મોટાના જીવનમાં ડોકિયું કરવામાં આવ્યું છે. સાવ નબળી આર્થિક સ્થિતિમાં પણ આત્મવિશ્વાસ સાથે આગળ વધીને સેવાના ભેખધારી બનેલા પૂજ્ય મોટા મહાન આધ્યાત્મિક પુરુષ પણ હતા, એ વાત આ જીવનચરિત્રમાં સુંદર રીતે મૂકવામાં આવી છે. નવી પેઢી માટે પૂજ્ય મોટાનું જીવન સાચે જ પ્રેરણાદાયી છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં સંતોને પરમ હિતકારી કહ્યા છે, તો વળી, આપણી ભાષાના એક કવિએ તો ગાયું છે કે, શાંતિ રે પમાડે તેને સંત કહીએ! સંતો વૃક્ષો જેવા હોય. પોતે તાપ વેઠીનેય બીજાને છાંયડો આપે. પથ્થર મારનારનેય ફળ આપે ! માનવસેવાનું હિત જેમને હૈયે વસ્યું હતું, એવા એક સંતની અહીં વાત કરવી છે. એમનું નામ પૂજ્ય મોટા.

એ વાત સાચી કે, પૂજ્ય મોટા તો એ પાછળથી બન્યા, પોતાનાં ઉમદા કાર્યો થકી. પહેલાં તો તેઓ પણ મારી-તમારી જેમ સામાન્ય માણસ હતા. એમનું બાળપણનું નામ ચૂનીલાલ ભગત. વડોદરા જિલ્લામાં આવેલું સાવલી ગામ એમનું વતન. ઈ.સ. 1898ના સપ્ટેમ્બર મહિનાની ચોથી તારીખે જન્મેલા ચૂનીલાલના પિતાનો વ્યવસાય રંગાટી-કામનો હતો. એમના દાદા ભાઈચંદ રંગાટીકામ માટે પંથકમાં પ્રખ્યાત ! પરંતુ મનુષ્યના બધા દિવસો કાંઈ સરખા હોય છે ! દાદાના અવસાન પછી ઘરની સ્થિતિ એવી કથળી કે ન પૂછો વાત ! ચૂનીલાલના પિતા આશારામને નાછૂટકે વતન છોડવું પડ્યું. પછી પંચમહાલ જિલ્લાના કાલોલમાં એક ઘર ભાડે રાખીને પરિવાર સાથે રહેવા લાગ્યા.

ચૂનીલાલને બીજા ત્રણ ભાઈઓ હતા. ચૂનીલાલ ભણવામાં વધુ હોશિયાર અને મહેનતુ. ચૂનીલાલનાં માતા સૂરજબા ગામમાં લોકોના ઘરે દળણાં-પાણી કરીને રોટલો રળી લાવે. કુટુંબનું ગુજરાન માંડ-માંડ ચાલે. નાનકડા ચૂનીલાલ ભારે સમજદાર. 'ભણતા જઈને બાને મદદ ન કરી શકાય ?' - એમ મનોમન વિચાર્યા કરે. એક દિવસની વાત છે. આ તેજસ્વી કિશોર તો પહોંચ્યો ઈંટવાડે. ભઠ્ઠાવાળા સામે છટાથી ઊભો રહીને કહે, 'મને કામ આપો !' ભઠ્ઠાવાળો તો આભો જ બની ગયો : તું શું કામ કરીશ, છોકરા ? તારી ઉંમર તો ભણવાની છે. છાનો-માનો

ઘરે જા ! તારાથી ઈંટો નહિ ઊપડે !' પરંતુ આ કિશોર તો જુદી જ માટીનો બનેલો હતો. જરાય મૂંઝાયા વિના બોલ્યો : - 'હું ભણું જ છું, પણ તમે જ કહો, મારે બાને મદદ ન કરવી જોઈએ ? બા એકલી થાકી જાય છે. તમે મને ઢીલો ન ગણશો. મારું કામ જોયા પછી કહેજો !'

આમ, ઈંટવાડે ઈંટો ઉપાડવાનું કામ તેણે કરવા માંડ્યું. કોઈ-કોઈ વાર કડિયાકામે પણ જતો. અરે, કપાસનાં કાલાં વીણવાથી માંડીને ખેતરમાં ડાંગર રોપવાનું કામ પણ તેણે હોંશે - હોંશે કર્યું. બાળપણથી જ બીજાને મદદ કરવાની તેની ભાવના. પરિવારમાં પણ સૌની ચિંતા કરવાની એની ટેવને કારણે ચૂનીલાલ સદ્ગુણી બન્યો. એ જેવો મહેનતુ એવો જ ચીવટવાળો. જે કામ હાથમાં લે એમાં પોતાનો જીવ રેડી દે. એથી ચૂનીલાલનું કામ દીપી ઊઠે. બીજી એક ખૂબી પણ ખરી. ક્યાંય પણ એ જાય, કોઈનેય ભારે ન પડે. બીજાને મદદ કરવા એ હરપળે તત્પર.

ચૂનીલાલ મહેનત કરતો ગયો અને ભણતો ગયો. ચાર ધોરણ સુધી એ કાલોલમાં ભણ્યો, પરંતુ આગળ ભણવા ક્યાં જવું ? છેવટે એ ગોધરા ગયો. ભણતા જઈને મહેનત કરવાની પોતાની ટેવને એ વળગી રહ્યો. એક વેપારીને ત્યાં કામે રહ્યો. ચૂનીલાલનું કામ જોઈને વેપારી તો રાજીના રેડ થઈ ગયો. આવો કહ્યાગરો છોકરો તો એને મળે જ ક્યાંથી ? પરંતુ ચૂનીલાલને અહીં ન ગોઠ્યું, કારણકે વેપારી પોતે જ તોલમાપમાં ઘાલમેલ કરતો હતો. એટલું જ નહિ, ચૂનીલાલ પણ પોતાની જેમ વર્તે એવું ઇચ્છતો હતો. ચૂનીલાલને આવું ક્યાંથી મંજૂર હોય ? એ તો 'સતનો વેપારી' બનવા માગતો હતો. વેપારીની નોકરીને સ્વમાનભેર છોડીને એણે તો પેટલાદનો રસ્તો લીધો.

પેટલાદમાં ચૂનીલાલે આગળનો અભ્યાસ શરૂ કરી દીધો. એમના સદ્નસીબે અહીં પ્રભાબા નામનાં એક દયાળુ બહેનની મદદ પણ મળી. સદ્ગુણી ચૂનીલાલ પ્રભાબાના પરિવારમાં દૂધમાં સાકર ભળે એમ ભળી ગયા. ભણતાં ભણતાં પણ તેઓ પ્રભાબાના ઘરનાં નાનાં-મોટાં કામોમાં મદદરૂપ થતા. નસીબ આડેનું પાંદડું ખસવા લાગ્યું હોય એમ અહીં ચૂનીલાલને શિક્ષકો અને આચાર્યની મદદ પણ મળવા લાગી. વળી, જાનકીદાસ જેવા સંતનું હૂંફાળું સાંનિધ્ય પણ એમને સાંપડ્યું. ઈ.સ. 1919માં ચૂનીલાલે મૅટ્રિકની પરીક્ષા સારા ગુણથી પાસ કરી. ગણિત, સંસ્કૃત અને માતૃભાષામાં તો વળી એમણે 70 ટકાથીય વધારે ગુણ મેળવ્યા હતા. કૉલેજનું શિક્ષણ મેળવવા ચૂનીલાલ વડોદરા ગયા. વડોદરામાં રહેવાની વ્યવસ્થા તો જેમ-તેમ કરીને થઈ શકી, પરંતુ જમવાનો પ્રશ્ન મોટો હતો. જમવા માટે તેઓ માંડવી વિસ્તારની વૈષ્ણવોની હવેલીએ ચાલતા જતા. આમ, પાર વિનાનાં દુઃખો વેઠીને તેઓ બી.એ.ના છેલ્લા વર્ષમાં પહોંચ્યા.

એ સમયગાળામાં જ મહાત્મા ગાંધીજીના નેતૃત્વ હેઠળ આઝાદી માટેનો સત્યાગ્રહ શરૂ થયો હતો. ચૂનીલાલ પણ દેશસેવા કરવા માગતા હતા. આઝાદીના જંગમાં એમણેય ઝંપલાવ્યું. પરંતુ તેમને શિરે કુટુંબની જવાબદારી હતી. પોતે સારું ભણી-ગણી લે, તો જ કુટુંબને ઉપયોગી થઈ શકે એમ હતા. તો સામે પક્ષે ભારતમાતાનો પોકાર સાંભળીને જંગમાં કૂદી પડવાનો ઉમળકો પણ ઊઠતો હતો. ચૂનીલાલે મનોમંથન કર્યું. અંતે સ્વાર્થ સામે પરમાર્થ જીત્યો. ચૂનીલાલ દેશસેવામાં લાગી ગયા. જોકે, કુટુંબને યથાશક્તિ મદદ કરવાનું તો એ ન જ ચૂક્યા.

પછી તો, ચૂનીલાલ ગાંધીજીએ સ્થાપેલી ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં જોડાયા. નાનાં-મોટાં કામો કરીને તેઓ પોતાનો રહેવા-જમવાનો ખર્ચ કાઢી લેતા. ઘણીવાર તો ચૂનીલાલ ચણા-મમરા ફાકીને ચલાવી લેતા. દેશસેવા કરતાં-કરતાં એમણે ભણવાનું ચાલુ રાખ્યું. એ વખતનું એમનું નોંધપાત્ર કામ તે હરિજનસેવાનું. ધીમે ધીમે એમનું મન ભક્તિ ભણી ઢળવા લાગ્યું. શરીરનું સ્વાસ્થ્ય પણ વારંવાર લથડવા લાગ્યું. માંદગીની સ્થિતિમાં તેઓ પ્રાર્થનામાં લીન થઈ જતા. 'ભગવાન મારી સાથે છે !' એવો ભાવ તેઓ સતત અનુભવતા. ધર્મસાધનામાં લીન રહેતા ચૂનીલાલ એ દિવસોમાં જ બાલયોગીજી મહારાજના સંપર્કમાં આવ્યા. તેમણે ચૂનીલાલને ઈ.સ. 1924માં વસંતપંચમીના દિવસે દીક્ષા આપી. હવેથી તેઓ 'પૂજ્ય મોટા' બન્યા. બાલયોગીજીની પ્રેરણાથી તેઓ મધ્યપ્રદેશના સાઈખેડા ગામે રહેતા ધૂણીવાળા દાદા કેશવાનંદજીના શરણે ગયા. ગુરુ કેશવાનંદજીએ એમને ઉપદેશ આપ્યો. એ પછી તો પૂજ્ય મોટાએ મનુષ્યના મનનો મેલ ધોઈને એને સંસ્કારિત કરવાનો જાણે ભેખ લીધો ! પાણીમાં રહીને જે રીતે કમળ પોતાની સુગંધ ફેલાવે અને સરોવરની શોભા વધારે એ રીતે પૂજ્ય મોટાએ પણ સંસારમાં રહીને માનવજીવનને સુખી અને ઉન્નત બનાવવાનો ઉદ્યમ આદર્યો. સામાજિક અને આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓ માટે એમણે નડિયાદમાં તેમજ સુરત પાસેના ગામ રાંદેરમાં 'હરિઃઓમ' આશ્રમની સ્થાપના કરી.

પૂજ્ય મોટાએ મૌનનો ભારે મહિમા કર્યો. વળી, નામસ્મરણ દ્વારા પ્રભુની ઉપાસના કરવા સૌને પ્રેરણા આપી. પૂજ્ય મોટાનું એક ઉમદા કાર્ય તો કદી નહિ ભુલાય - બાળકો સારી રીતે ભણી શકે, તે માટે એમણે પ્રાથમિક શાળાઓના અસંખ્ય ઓરડા બંધાવ્યા. સાઠ-સિત્તેર વર્ષ પહેલાં સાચે જ એ બહુ મોટું અને ઉમદા કાર્ય ગણાય. એવી જ રીતે જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિઓને વેગ મળે એ માટે પારિતોષિકો - પુરસ્કારો પણ શરૂ કર્યાં. 'જ્ઞાન-ગંગોત્રી' જેવાં પ્રકાશનો પણ એમના દ્વારા જ થયાં. સમાજનો ઉત્કર્ષ થાય, મનુષ્યમાં સાહસ, સહકાર, ત્યાગ અને ઔદાર્ય જેવા ગુણો વિકસે તે માટે પૂજ્ય મોટા સતત પ્રયત્નો કરતા રહ્યા. એમની મહાનતા તો જુઓ ! પરોપકારનાં અસંખ્ય કાર્યો કરવા છતાં એમણે નામની ખેવના ન રાખી. એટલું જ નહિ, પોતાના દેહાવસાન પછી પણ પોતાનું સ્મારક ન બને એ માટે પણ પૂજ્ય મોટા સાવધાન રહ્યા. લોકોનું જીવન સુખમય બને એ દિશામાં તેઓ સતત કાર્યરત રહ્યા. દેહ એમને માટે સાચા અર્થમાં ધર્મસાધન હતો.

23મી જુલાઈ, 1976ના દિવસે મહીસાગરને કાંઠે ફાજલપુરમાં પૂજ્ય મોટાએ દેહત્યાગ કર્યો. તેઓ ભલે દેહથી આપણો સાથ છોડી ગયા, પરંતુ પોતાના ઉત્તમ વિચારો અને ઉમદાં કાર્યોનો વારસો આપણા સૌ સારુ મૂકતા ગયા. પોતાના પરોપકારનાં કાર્યો થકી 'મોટા' બનેલા આ મહાપુરુષને હૃદયપૂર્વકનાં વંદન હજો.

ટિપ્પણ

રંગાટીકામ રંગને લગતું કામ **ગુજરાન** ભરણ-પોષણ **પંથક** ઇલાકો, પ્રદેશ **ઘાલમેલ** ખટપટ, પ્રપંચ **ખેવના** ઇચ્છા **ઉત્કર્ષ** વિકાસ, પ્રગતિ **સ્મારક** કોઈની સ્મૃતિમાં રચવામાં આવતું મકાન કે કોઈ સ્થાન **ઔદાર્ય** ઉદારતા **ધર્મસાધન** ધર્મમય જીવન જીવવા માટેનું સાધન **યથાશક્તિ** શક્તિ મુજબ

રૂઢિપ્રયોગ / કહેવતો

જનસેવામાં જ પ્રભુસેવા - માનવની સેવા એ જ સાચી પ્રભુભક્તિ

ઝાઝા હાથ રળિયામણા - સંપ અને સહકારથી થતા કામમાં ધારી સફળતા મળે છે.

નસીબ આડેનું પાંદડું ફરવું - માઠા દિવસો દૂર થવા, સારો સમય શરૂ થવો

દૂધમાં સાકરની જેમ ભળી જવું - સારી પેઠે હળી-મળી જવું

જીવ રેડી દેવો - મન પરોવીને કામ કરવું

રાજીના રેડ થઈ જવું - ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ જવું

5. શોખીન બિલાડી

પુષ્પા અંતાણી
જન્મ : 6-2-1944

પુષ્પાબહેન અંતાણીનો જન્મ ચેન્નઈમાં થયો છે. તેઓ આકાશવાણી સાથે સંકળાયેલાં રહ્યાં હતાં. તે દરમિયાન તેમણે બાળકો અને મહિલાઓ માટેના કાર્યક્રમો રજૂ કર્યા. મૂળે તેઓ બાળસાહિત્યકાર છે. 'વાર્તાશોખીન જૂઈબહેન', 'દેડકીનું બચ્ચું અને વિમાન' તેમજ 'લાલ ટોપી' તેમનાં બાળવાર્તાનાં પુસ્તકો છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનાં પારિતોષિક પ્રાપ્ત થયાં છે.

'શોખીન બિલાડી' ઉત્તમ વાર્તા છે. આ વાર્તામાં એક શોખીન પણ સ્વમાની બિલાડીની વાત આગવી શૈલીમાં રજૂ થઈ છે. ફ્રૉક પહેરવાનો શોખ બિલાડીના સહજ જીવનને અવરોધે છે. કંટાળીને તે પોતાના શોખ મર્યાદિત કરવાનો નિર્ણય કરે છે. સાથે-સાથે દામજી દરજી સાથે એ સાચી લાગણી અનુભવે છે, એવું દર્શાવાયું છે.

એક નાનકડું ગામ હતું. એ ગામમાં નાનું બજાર આવેલું હતું. બજારમાં જેન્તીની જૂતાંની દુકાન, છગનની છત્રીની દુકાન, ચંદુની ચશ્માંની દુકાન, પેથાભાઈની પર્સની દુકાન અને દામજીની દરજીકામની દુકાન આવેલી હતી. એ બજારમાં શિવાભાઈની દુકાન પણ હતી. શિવાભાઈ સ્ત્રીઓના શણગારની વસ્તુઓ - જેવી કે બંગડી, જાતભાતના દાગીના અને ચાંદલા-કાજળ જેવી ચીજો વેચતા.

દામજી દરજી સિવાય બીજા બધા દુકાનદારો લુચ્ચા અને સ્વાર્થી હતા. દામજી દરજી ભલો અને દયાળુ હતો. એ બીજા કોઈ દુકાનદારો સાથે પંચાતમાં પડતો નહીં. એ ભલો અને એનું કામ ભલું.

આ બજારમાં ઉંદરોનો બહુ ત્રાસ હતો. ઉંદરો બધી દુકાનોની ચીજવસ્તુઓને નુકસાન પહોંચાડતા હતા. આથી દુકાનદારો ઉંદરોથી કંટાળી ગયા હતા. તેઓ વિચારતા હતા કે આનો કોઈ ઉપાય શોધવો પડે, પણ એમને કોઈ રસ્તો જડતો નહોતો.

એક બિલાડી ફરતી-ફરતી આ બજારમાં આવી ચઢી. બિલાડી ખૂબ શોખીન અને સ્વાભિમાની હતી. એ ચોખ્ખીચણાક રહેતી અને ઠસ્સાથી ફરતી. એને હંમેશાં કંઈ ને કંઈ નવું કરવાનું મન થતું. એક વાર એને ફ્રૉક પહેરવાનું મન થયું. એ તો પહોંચી દામજી દરજીની દુકાને. ત્યાં જઈને બોલી : 'દરજી, દરજી, મને ફ્રૉક સીવી આપશે ?'

દામજી તો નીચું જોઈને મશીન પર સિલાઈ કરતો હતો. એણે આશ્ચર્યથી બિલ્લી સામે જોયું અને હસતાં-હસતાં પૂછ્યું : 'તારે ફ્રૉકનું શું કરવું છે ?'

‘શું કરવું છે એટલે ? ફ્રૉકનું શું કરાય ? મારે ફ્રૉક પહેરવું છે,’ ફોડ પાડતાં બિલ્લી બોલી.

બિલ્લીની વાત સાંભળીને દામજીની આંખો પહોળી થઈ ગઈ. એ જોઈ બિલ્લી બોલી :

‘એમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે ? સીવી દેવાનો હો તો હા કહે, નહીંતર હું આ ચાલી.’

ઊંધી વળીને ચાલવા જતી બિલ્લીને દામજીએ કહ્યું.

‘ઊભી તો રહે ! મેં તને ક્યાં ના પાડી કે તું આમ ચાલવા લાગી ? આવ, હું તને ફ્રૉક સીવી આપીશ. એના માટે પહેલાં મારે તારું માપ લેવું પડશે.’

દામજી માપપટ્ટી લઈ બિલ્લીની નજીક આવી માપ લેવા જતો હતો, ત્યાં જ એને અટકાવતાં બિલ્લી બોલી : ‘ઊભો રહે… એમ નહીં… હું કોઈની પાસે કશું મફતમાં લઉં નહીં કે કરાવું નહીં. બોલ, બદલામાં હું તારી શી સેવા કરું ?’

દામજી દરજી કહે : ‘મને તારી કોઈ સેવાની જરૂર નથી. હું તને ફ્રૉક સીવી આપીશ… બસ, તું એ પહેરીને રોજ મને મળવા આવજે, મને બહુ ગમશે.’

બિલ્લી કહે : ‘ના, ભાઈ, એમ મફતમાં તો હું નહીં જ સિવડાવું.’

દામજીને થયું આ બિલાડી એમ માને એવી નથી. ત્યાં જ એના મગજમાં ઝબકાર થયો. એ બોલ્યો : ‘સારું, તું માનતી જ નથી, તો તારા જેવું એક કામ છે. અહીં ઉંદરોનો બહુ જ ત્રાસ છે. ઉંદરોથી બચવા મારે મારી દુકાનનાં બધાં કપડાં બહુ સાંભળીને લોખંડની પેટીમાં મૂકવાં પડે છે. જો ક્યારેક ભૂલથી કોઈ કપડું બહાર રહી ગયું હોય તો બીજે દિવસે દુકાન ખોલું, ત્યારે કપડું આખું ચાળણી બની ગયું હોય. કપડાંનો ગ્રાહક મારા પર ગુસ્સે થઈ ઝઘડી જાય અને એનું નુકસાન મારે ભોગવવું પડે એ વધારામાં. એથી જો તું ચોકી કરી, આ ઉંદરોને મારી દુકાનથી દૂર રાખી શકે, તો તારો મોટો ઉપકાર થશે.’

દામજીની વાત સાંભળીને બિલ્લી બોલી : ‘બસ, આટલી જ વાત છે ને ? આ તો મારા ડાબા હાથનો ખેલ છે.’

દામજીએ બિલ્લીને ફ્રૉક સીવી આપ્યું. બિલ્લી તો ફ્રૉક પહેરી વટ મારતી ફટ-ફટ ફરવા લાગી. દામજીની દુકાનની ચોકી કરતી બિલ્લીને જોઈ ઉંદરો ત્યાંથી તો રફુચક્કર થઈ ગયા, પણ બીજા બધાની દુકાનોમાં એમની આવનજાવન ચાલુ રહી. ઉંદરોની ચિંતા મટી, તેથી દામજી રાજી-રાજી થઈ ગયો.

હવે જ્યારે બધા દુકાનદારો ભેગા મળી ઉંદરોના ત્રાસની વાત કરતા, ત્યારે દામજી નીચી મૂંડીએ બધું સાંભળતો, પણ કશું બોલતો નહીં. તેથી બીજા દુકાનદારોને નવાઈ લાગી. કપડું કાતરવું એ ઉંદરોનો સૌથી પ્રિય શોખ. એ કારણે સૌથી વધારે ત્રાસેલો દામજી હવે કેમ કંઈ બોલતો નથી ? બધાએ એનું કારણ જાણવાનું મનોમન નક્કી કર્યું. છેવટે એ બધાને એક બિલાડી દામજીની દુકાનની ચોકી કરે છે, એ વાતની ખબર પડી ગઈ.

બીજા દિવસે બિલાડી જેન્તી જૂતાવાળાની દુકાન પાસેથી પસાર થતી હતી, ત્યારે જેન્તીએ કોઈને ખબર ન પડે એમ એને એક બાજુ બોલાવીને કહ્યું :

'વાહ, બિલ્લીબહેન, તમે ફ્રૉકમાં તો બહુ સુંદર લાગો છો !' એ સાંભળીને બિલ્લી ફુલાઈ. જેન્તી ફરી બોલ્યો : 'પણ જો ફ્રૉકની નીચે પગમાં સરસ મજાનાં સેન્ડલ પહેર્યાં હોય, તો તમે ઓર શોભો ! જુઓ, આ રહ્યાં તમારા ફ્રૉકના મૅચિંગનાં સેન્ડલ !' એમ કહી જેન્તીએ સેન્ડલ બિલ્લી સામે મૂક્યાં.

બિલ્લીને સેન્ડલ બહુ ગમ્યાં. એ સેન્ડલમાં પગ નાખવા જતી હતી, ત્યાં જ જેન્તીએ એને અટકાવી અને હસતાં-હસતાં કહ્યું : 'એમ નહીં ! હું તમને સેન્ડલ આપું, તો તમારે પણ બદલામાં મને કંઈ આપવું તો પડેને ? તમે દામજીની દુકાનની જેમ મારી દુકાનની પણ ચોકી કરો અને મને પણ ઉંદરોના ત્રાસમાંથી બચાવો, તો હું તમને આ સેન્ડલ આપું.'

બિલ્લી હોશિયાર હતી. એ બધું સમજી ગઈ. પહેલાં તો એને ના પાડવાનું મન થયું, પણ એ હતી શોખીન અને એને સેન્ડલ ગમતાં હતાં. એને થયું, મને શો ફરક પડે છે એક દુકાનની ચોકી કરું કે આખી બજારની ! એણે જેન્તીની વાત સ્વીકારી અને સેન્ડલ પહેરીને ચાલતી થઈ.

ઉંદરોની ચિંતા દૂર થતાં હવે જેન્તી પણ દામજીની જેમ શાંતિથી જીવવા લાગ્યો. ધીરે-ધીરે આખી બજારમાં વાત ફેલાઈ ગઈ. બધા દુકાનદારો બીજાને ખબર પડે નહીં, એમ બિલ્લીને બોલાવતા ગયા. છગન છત્રીવાળાએ ગોગલ્સ, પેથાભાઈ પર્સવાળાએ પર્સ અને શિવાભાઈએ તો વળી બંગડી, ગળાનો હાર, કાનનાં એરિંગ-પાઉડર-કાજળ બધું જ આપ્યું. એ બધી ભેટની સામે બધા જ દુકાનદારોએ બિલ્લી આગળ પોતાની દુકાનમાં આવતા ઉંદરોને રોકવા માટે ચોકી કરવાની શરત મૂકી.

બિલ્લીએ બધાંની શરત મંજૂર રાખી. એ સોળે શણગાર સજી, આંખે ગોગલ્સ ચઢાવી, હાથમાં પર્સ લટકાવી, માથે છત્રી ઓઢી, સેન્ડલના ટપ-ટપ અવાજ કરતી આખા ગામમાં ફરવા લાગી અને વટ પડાવવા લાગી. બજારના બધા જ દુકાનદારો હવે ઉંદરોનો ત્રાસ રહ્યો નહીં, તેથી ચિંતા વગર રહેવા લાગ્યા.

આ રીતે બિલ્લી એક પછી એક બજારની બધી જ દુકાનોની ચોકી કરવા લાગી, તેથી ઉંદરો મૂંઝાયા. એમણે વિચાર્યું, જો આમ થશે તો આપણે ભૂખે મરી જઈશું, હવે શુ કરવું ? બધા ઉંદરો કપાળે આંગળી મૂકી ગંભીરતાથી વિચારવા લાગ્યા, ત્યાં એક જુવાન ઉંદરને યુક્તિ સૂઝી. એણે બધા ઉંદરોને નજીક બોલાવી, કોઈ સાંભળી ન જાય એમ ધીમેથી કહ્યું :

'એક સરસ રસ્તો છે. જુઓ, બિલ્લી જ્યારે પહેલી દુકાનની ચોકી કરે, ત્યારે આપણે છેલ્લી દુકાનમાં ઘૂસી જઈ ઝડપથી આપણું કામ પતાવી લેવું. આ રીતે એ જે દુકાનની ચોકી કરતી હોય, તેનાથી વધારેમાં વધારે દૂર આવેલી દુકાનમાં આપણે જવું. ફરક એટલો જ પડશે કે પહેલાં આપણે દુકાનોમાં નિરાંતે બેસીને કામ પતાવતા, પણ હવે બહુ ઝડપથી કામ પતાવવું પડશે.'

બધા ઉંદરોને પણ આ યોજના યોગ્ય લાગી. બીજા દિવસથી ઉંદરો તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. પરિણામે બિલ્લી બધી દુકાનોની ચોકી કરતી હતી, છતાં ફરીથી દુકાનોમાં નુકસાન થવા લાગ્યું. એથી દુકાનદારો ગુસ્સે થયા. એક દામજી દરજી સિવાય, બધા બિલ્લીને દબડાવવા લાગ્યા.

જેન્તી જૂતાવાળો ઉદ્ધતાઈથી બોલ્યો : 'મેં તને આમ ટપ-ટપ ચાલવા માટે સેન્ડલ નથી આપ્યાં, તું ઉંદરોની ચોકી કરે એ શરતે મેં તને સેન્ડલ આપ્યાં છે.' પેથાભાઈ પર્સવાળા પગ પછાડતા બોલ્યા : 'આમ પર્સ લટકાવી ફરવાથી કંઈ ન વળે ! તારે ઉંદરોની ચોકી તો કરવી જ પડે.' છગન તો આગળ વધી બિલ્લીના હાથમાંથી છત્રી ઝૂંટવી લેતો ગુસ્સાભર્યા અવાજે બોલ્યો : 'છત્રી હાથમાં લઈને ચાલે છે, ત્યારે કેવી હરખાય છે ! પણ શરત મુજબના કામમાં ઢીલ કરતાં શરમ નથી આવતી ?' છેલ્લે શિવાભાઈ જાણે રહી ગયા હતા. એ તો આંખો ફાડી બિલ્લીની સામે જોતાં બોલ્યા : 'આ સોળે શણગાર મેં તને એમ ને એમ નથી આપ્યા. એનું વળતર વાળવાનું તું ભૂલી જાય તે કેમ ચાલે ?'

બિલ્લી સ્વાભિમાની તો હતી જ. એ આ બધા દુકાનદારોને બરાબર ઓળખતી પણ હતી. વળી, એના બધા શોખ પણ પૂરા થઈ ગયા હતા. એથી પોતાના શરીર પરથી એક પછી એક વસ્તુઓ ઉતારીને દુકાનદારો તરફ ફેંકતાં એ બોલી :

'સ્વાર્થીઓ... ! લો તમારી આ વસ્તુઓ. મને તમારી કોઈ વસ્તુ જોઈતી નથી. તમે બધા તો ઉંદરના ત્રાસથી દુઃખ ભોગવો એ જ લાગના છો. લો, ઉપાડો તમારી વસ્તુઓ અને જઈને ઉંદરોની પૂજા કરો !'

બિલ્લી ત્યાંથી નીકળી સીધી દામજી દરજીની દુકાને આવી. દામજીએ તો એને હંમેશ જેમ વહાલ અને પ્રેમથી બોલાવી. બિલ્લીએ વિચાર્યું. ક્યાં પેલા બદમાશો અને ક્યાં આ ભલો દરજી ! કેટલો સરસ માણસ છે ! બિલ્લીએ જે બન્યું હતું, તે વિશે દામજીને વાત કરી. બિલ્લીની વાત સાંભળીને દામજીને એવું લાગ્યું કે બધી વસ્તુઓ ઊતરી જવાથી બિલ્લી દુઃખી છે, તેથી એણે કહ્યું :

'તું દુઃખી ન થા.' જોઈતી હશે તો એ બધી જ વસ્તુઓ હું તને લાવી આપીશ.

બિલ્લી તરત જ બોલી : 'ના રે ના ! મારા તો બધા જ શોખ પૂરા થઈ ગયા છે. મને હવે કશું જ જોઈતું નથી. અને સાચું કહું ? મેં જ્યારે એ બધું પહેર્યું, ત્યારે જ મને ખબર પડી કે બધું કેટલું બંધનવાળું હતું. આજે એ બધું ઉતારીને હું હળવીફૂલ થઈ ગઈ છું. હવે હું આ ફ્રૉક પણ ઉતારી નાખીશ અને સાચી બિલ્લી બની જઈશ.'

બિલ્લીની વાત સાંભળીને દામજી ઉદાસ થઈ ગયો. એ બોલ્યો :

'તો તું અમને છોડીને ચાલી જઈશ ?'

બિલ્લી બોલી : 'હા, હું બધાને છોડીને આવી છું, પણ તને છોડીને કેમ જાઉં ? તેં તો મને કેટલા પ્રેમથી રાખી છે. હું અહીં તારી પાસે જ રહીશ. તારી દુકાનની ચોકી કરીશ અને ઉંદરોના ત્રાસથી તને બચાવીશ.'

બિલ્લીની વાત સાંભળી દામજી ગળગળો થઈ ગયો. એ ઊભો થઈ બિલ્લી પાસે ગયો અને એના શરીર પર પ્રેમથી હાથ ફેરવવા લાગ્યો. બિલ્લી આંખો બંધ કરી ઝીણું-ઝીણું 'મ્યાઉં-મ્યાઉં' બોલતી એના ખોળામાં બેસી ગઈ.

ટિપ્પણ

આશ્ચર્ય નવાઈ **ઝબકાર થયો** ખ્યાલ આવ્યો **રફુચક્કર થવું** ભાગી જવું **દબડાવવું** ધમકાવવું **ઉદ્ધતાઈ** અવિનય

રૂઢિપ્રયોગ

હળવાફૂલ થઈ જવું - હળવાશ અનુભવવી

ગળગળા થઈ જવું - લાગણીથી હૈયું ભરાઈ જવું

મારી નોંધ :

મારી નોંધ :

મારી નોંધ :

મારી નોંધ :

મારી નોંધ :